

Джерела та література

1. Борисенко В.К. Радянські свята і обряди в комуністичному вихованні / В.К.Борисенко, В.Ю.Келембетова, А.П.Обертинська та ін.— К.: Політвидав України, 1978.— 255 с.
2. Гетьманенко Н.И. Восприятие русской культуры: прототипы и стереотипы / Н.И.Гетьманенко.— М.: Academia, 2010.— 256 с.— (Монографические исследования: педагогика).
3. Данилюк І.В. Етнічна психологія як галузь наукового знання: історико-теоретичний вимір: Монографія / І.В.Данилюк.— К.: «САММІТ-КНИГА», 2010.б — 432 с.
4. Иванов В.В. Современная деревня в Харьковской губернии // Харьковский сборник: Литературно-научное приложение к «Харьковскому календарю» на 1893 год. Вып. 7-й. / Издание Харьковского губернского статистического комитета [Под ред. члена-секретаря комитета В.В.Иванова].— Х.: Типография губернского правления, 1893.— с. 1–28.
5. Рекомендації до обряду похорон.— К., Комісія по вивченню і впровадженню нових громадянських свят і обрядів УРСР, 1975.— 53 с

УДК: 930.2:070.13/.14

Ю.А. Лустюк

ВПЛИВ ЦЕНЗУРИ НА ДРУКОВАНІ ЗМІ: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ

На основі системного аналізу в статті розкрито питання історичного розвитку друкованих ЗМІ. Проаналізований вплив цензури на друкованих ЗМІ в різні періоди розвитку суспільства. Визначено класифікацію друкованих ЗМІ. Висвітлені головні причини змін у соціально-економічній і політичній сферах життя. Також показано негативні тенденції впливу цензури на пресу через вплив на неї влади і політичних процесів. Проведено паралель між розвитком преси і свободою слова.

Ключові слова: друковані ЗМІ, газети, журнали, цензура, преса, журналістика, античність, середньовіччя, сучасність.

На основе системного анализа в статье раскрыты вопросы исторического развития печатных СМИ. Проанализировано влияние цензуры на печатные СМИ в разные периоды развития общества. Определено классифицирование печатных СМИ. Показаны социально-экономические и политические причины изменений всех отраслей жизни. Также выделены негативные тенденции влияния цензуры на прессу через влияние власти и политических процессов. Проведена параллель между развитием прессы и свободой слова.

Ключевые слова: печатные СМИ, газеты, журналы, цензура, пресса, журналистика, античность, Средневековье, современность.

On the base of system analysis the question of historical development of the printed mass media is discovered in the article. The influence of censorship on the printed mass media in different periods of the development of the society is analysed. The classification of the changes in socially – economic and political spheres of life are made clear. The negative tendencies of the influence of the censorship on the press through the influence of the power and political processes on it are also denoted progress of the press and the word freedom is paralleled.

Key word: printed mass media, newspapers, periodical, journalist, antiquity, medievalism, modernity.

Постановка наукової проблеми та її значення. У сучасних умовах суттєво збільшуються масштаби, роль, інтенсивність впливу засобів масової інформації (ЗМІ) на процес соціалізації особистості. Становлення та бурхливий розвиток інформаційного етапу розвитку людської цивілізації, удосконалення існуючих та поява нових засобів масової інформації прискорюють процес глобалізації, додають до сукупності засобів впливу соціуму на людину елементи інших культур, інших життєвих цінностей та орієнтирів. Друковані засоби масової інформації як важлива складова масової комунікації суспільства виконують різні соціально-політичні ролі, з яких залежно від певної кількості типових соціально-політичних ситуацій набувають особливої суспільної значущості. На нашу думку, щоб краще усвідомити роль друкованих ЗМІ на сучасному етапі розвитку суспільства необхідно проаналізувати історію їх виникнення, а також простежити вплив цензури на них.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Важливий внесок у аналіз розвитку друкованих ЗМІ зробили такі вчені як М. Маклуен [3], Р. Юренев [10], О. Нечай [6], І. Мащенко [4], Б. Потятиник [8],

класифікації друкованих ЗМІ приділяють увагу В. Мосоковцева [5], О. Кузнецова [2] та інші. Проте, питання впливу цензури на друковані ЗМІ в історичному аспекті є ще недостатньо вивченим. [14]

Мета і завдання статті. *Метою* даної статті є аналіз історичного розвитку друкованих ЗМІ і вплив на них цензури та дослідження соціально-політичної ролі і суспільної значущості преси та друкованого слова.

Відповідно до поставленої мети вирішуються наступні дослідницькі завдання:

- 1) з'ясувати суть понять друковані ЗМІ та цензура, їх класифікацію та функції;
- 2) дослідити принципи історичного розвитку преси та свободи слова;
- 3) проаналізувати вплив цензури на друковані ЗМІ відповідно до вимог часу;
- 4) виявити закономірності й тенденції історичного розвитку друкованих ЗМІ на регіональному рівні;
- 5) сформулювати конкретні висновки щодо зв'язку цензури із пресою;

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів досліджень.

Друковані ЗМІ за знаковою природою поділяють на чотири види: текстові, зображувальні, картографічні, нотні. До текстових засобів належать такі види видань: листівки, брошури, книги, газетні, журнальні, календарні видання. До зображувальних – буклети, проспекти, плакати, слайди тощо.

Більш традиційно друковані ЗМІ поділяються на газети та журнали.

Газети – це періодичні видання, котрі виходять раз на тиждень або частіше, матеріали яких мають оперативний характер і повідомляють поточну інформацію. Журнали – це періодичні видання, котрі виходять раз на тиждень або рідше, їх матеріали здебільшого не мають оперативного характеру, відзначаються великими розмірами та аналітичним або художньо-публіцистичним характером. Розподіл всіх друкованих ЗМІ на газети й журнали склався історично, протягом століть. Існують такі класифікації друкованих ЗМІ:

- 1) за методом відображення дійсності (інформаційні, інформаційно-аналітичні, аналітичні, художньо-публіцистичні);
- 2) за засновником видання (урядові або регіонально-урядові, незалежні, партійні та інших громадських організацій, корпоративні);
- 3) за метою видання (політичні, суспільно-політичні, наукові та науково-просвітницькі, розважальні, спеціальні: жіночі та чоловічі, ділові, галузеві та професійні, етнічні, релігійні, рекламні та такі, що відображають додаткові потреби чи захоплення читачів);
- 4) за віком читачів (дитячі, молодіжні, для зрілого віку, для літніх людей, сімейні);
- 5) за територією розповсюдження (транснаціональні, центральні або всеукраїнські, регіональні, локальні);
- 6) за періодичністю виходу (ранкові й вечірні, щоденні, тижневики, щомісячні, видання, що виходять за спеціальними нагодами) [5]. О.Д. Кузнецова [2] поділяє друковані видання на масові та соціальні. Масові, у свою чергу, поділяються на суспільно-політичні, науково-популярні, культурологічні, а соціальні – на наукові, фахово-галузеві, соціально-групові.

Для кращого розуміння сутності та специфіки кожного з видів ЗМІ необхідно розглянути історичні відмінності становлення кожного з них. [14]

Вже в доісторичні часи людина сама виступала як засіб комунікації: різні відомості поширювали шамани, провісники, оракули, а засобом консервації її був наскальний живопис, пергамент, глиняні дощечки.

На сьогодні більшість дослідників єдині в думці, що появу преси слід віднести до V ст. до н. е., коли в Римі виходили перші газети, які лише за часів Юлія Цезаря (60 р. до н. е.) почали нагадувати сучасні. Найбільш відомим є щоденний бюлетень «Acta diurna» («Події дня»). Разом з тим є відомості, що доісторичні видання були і в Азії (наприклад, в Китаї у VIII столітті нашої ери виходила «Диба» — «Придворна газета», «Кібелчжі» — «Хронікальна газета», а в Японії на глиняних дошках збереглася «Юміурі каварабан» — «Читати і передавати»), що є, по суті, прагазетними явищами. [1, с.94]

У стародавні часи різні форми мови реалізовувалися в літописах, хроніках, анналах, життєписах, історіях, подорожах, у різноманітних епістолярних формах — від особистого листа до офіційних послань, від повчань і наказів до булл, рескриптів, прокламацій. [1, с.95]

У середньовіччі значного поширення набули так звані «летючі листки» (серед них — реляції, ревію, куранти та ін.), які мали яскраво виражений інформаційно-прикладний характер. Винахід в 1440 р. І. Гуттенбергом процесу друку за допомогою рухомих літер сприяло розвитку преси.

Батьківщиною преси як соціального інституту можна вважати територію Західної Європи. Першою газетою у власному розумінні цього слова прийнято вважати бельгійську «Nieuwe Tydingen» («Всі новини»), яка стала виходити в Антверпені приблизно з 1605 року в друкарні Авраама Вергевена. [1, с. 94]

Слово «газета» походить від назви срібної венеціанської монети, яка карбувалася з 1538 року, саме стільки коштував інформаційний бюлетень (рукописні листки), який випускало спеціальне інформаційне бюро. [7, с. 6]

Появу газет пов'язують із виходом у 1609 р. у Страсбурзі та Вольфенбюттелі перших періодичних інформаційних видань «Реляціон» та «Авізо», а також із випуском у 1631 р. в Парижі щотижневого видання, яке називалося «La gazette» й повідомляло новини Франції та світу. Датою появи журналу називають 5 січня 1665 р., коли в Парижі починають видавати «Журнал учених». Перші журнали мали тільки науковий характер, але поступово їх тематика розширювалася. В Україні перші журнальні видання з'явилися у другій половині XVII ст., вони були переважно науковими, а пізніше виникли й журнали, що містили літературно-публіцистичні матеріали. Вважається, що перші три українських журнали – це «Харьковский Демокрит», «Украинский вестник» та «Украинский домовод». [7, с. 7]

З 11 березня 1702 р. в Англії, в Лондоні почали видавати першу щоденну газету «Daily Courant» («Щоденний вісник»). [1, с. 95]

У XIX ст. журналістика стала найважливішою частиною суспільно-політичного життя і господарювання. Вона перетворилася на знаряддя політичної боротьби — 80 % преси мали яскраво виражений політичний і суспільно-політичний характер. Стався класичний поділ преси на якісну (елітарну) і популярну (масову). До кінця XX ст. до неї додався тип проміжних ЗМІ. [1, с. 94]

Соціалістична журналістика цілком була орієнтована на ідеологічну залежність, головною константою в ній була партійність.

До теперішнього часу ми можемо говорити про формування загальногуманістичної журналістики.

Сьогодні газети й журнали користуються меншим попитом, ніж електронні мас-медіа, у загальній структурі дозвілля дітей підлітків читання посідає в дівчат сьоме місце, а в хлопців одинадцяте. Це явище пояснюють тим, що, по-перше, починаючи із середини 1980-х рр. зменшилася значущість читання як головного і найпривабливішого засобу проведення дозвілля. По-друге, український друкарський ринок майже не пропонує якісної продукції для дітей та підлітків.

З початку появи писемності та її подальшого розвитку – книгодрукування, стали виникати такі явища як утиски носіїв слова, які згодом отримали назву «цензура». Саме походження слова «цензура» має латинське коріння (від лат. *sensura* – це суворе судження), що на практиці означає контроль держави, організацій чи групи людей над публічним виявом думок і творчості індивіда. Як правило, проявляється в придушенні ідей, тем. Як виправдання цензури часто називають намагання ніби-то стабілізувати суспільство, над яким уряд має контроль.

Ще з часів Античності цензура виявляла себе через позбавлення людей громадянства або вигнання за межі полісу тих городян, які своїм словом загрожували суспільству і тодішньому республіканському ладу. Здебільшого, такої долі зазнавали популярні на той час оратори, які згодом ставали мандрівними філософами. Наприклад Сократ (399 р. до н. е.), філософ, якого засудили до смерті за те, що він своїм словом підбурював молодь полісу проти тодішнього республіканського ладу, адже стверджував, що Сенат є не завжди справедливим до всіх громадян Республіки. [7, с. 9]

В Античний період історія занотувала такі епохальні випадки застосування:

443 р. до н. е. – у Римській Імперії з'явилася посада цензора, який контролював сферу майнової власності громадян, а також наглядав за дотриманням моралі.

213 р. до н. е. – перший випадок тотальної цензури в Китаї. Імператор Цінь Ші Хаун Ді (ініціатор побудови Великої Китайської Стіни) видав закон спалювати наукові книги (тоді ж було страчено близько 500 китайських вчених і декілька тисяч репресовано).

48 р. до н. е. – перший випадок знищення бібліотеки (Александрійська бібліотека, Єгипет, у якій було понад 700 тис. книг) за часів правління Юлія Цезаря. Згодом, поновлену бібліотеку вже через 400 років знову знищив цар Феодосій.

499 р. н. е. – вперше було складено список єретичних книжок, які підлягали анафемі. [7, с. 9]

Середньовіччя також рясніє впливом цензури на друковане слово. В другій пол. XVI ст. – складено Індекс заборонених книг, який, фактично, існує ще досі («Index librorum»). Проте, зараз таку літературу не спалюють, як робили раніше, а ставлять під сумнів читання і вивчення.

У середньовіччі, у період релігійно-клерикального типу, діапазон творчості був різко обмежений. Це пояснювалося не стільки малим числом грамотних людей, скільки впливом релігії на всі сфери життя. Не допускалося інакомислення, що діставало відображення в періодичних виданнях. Феодално-монархічний тип відображає незначну економічну розвиненість суспільства і початок переходу від натурального господарства до товарно-грошових відносин. Розвиток торгівлі вимагав обміну інформацією про товари, прибуття кораблів, ціни.

Цензура така ж давня, як і друкарський верстат. У 1485 році, тобто через 35 років після винайдення Й. Гутенбергом книгодрукування, з'явилися всі ознаки церковної цензури. У німецькому місті Кельні друкарня була заснована в 1469 році, а вже в 1475 році вийшла перша книжка з цензурним дозволом місцевого університету.[16]

У 1559 році було опубліковано перший список заборонених книг, обов'язковий для всієї церкви. В 1501 році була заборона наукових інновацій. Папа Олександр VI видав закон «Про заборону книгодрукування», що означало заборону користуватися верстатом Гуттенберга, а з 1512 року розпочалась боротьба цензури з наукою, коли Копернік довів, що Земля обертається навколо Сонця.

З 1541 року розпочалося застосування цензури в мистецтві (живописі): заборонена фреска «Страшний Суд» Мікеланджело, де були зображені голі персонажі.

Новітня історія наводить факти впливу цензури через політичні настрої в державі. Прикладом цього є соціалістична цензура, яка в 1918 році видала «Декрет Леніна». За цим законом закривали видання, які, на думку тогочасних ідеологів, могли підірвати становлення та зміцнення СРСР. Хоча, в тодішній Конституції зазначалася повна свобода слова.

Перший гучний приклад тоталітарної цензури стався в 1963 році в розкритті кримінального розслідування вбивства Джона Кеннеді. Досі точна інформація слідства невідома.

1988 рік - це перший у сучасній історії випадок винесення смертного вироку за літературний твір Саману Ружді за «Сатанинські вірші».

В українському суспільстві тема цензури залишається досі актуальною, оскільки посилюється переслідування журналістів та утиски щодо певних ЗМІ. Взяти б до прикладу недавні події минулих років. Як повідомляла «Українська правда» (7 липня 2010 року, стаття «Депутатам передали список правопорушень проти журналістів») і звинувачення набули формального вигляду у формі звіту, у якому були наведені факти тиску на журналістів у 2010 році. У звіті перераховані 20 випадків порушень українського законодавства щодо ЗМІ, із зазначенням, хто і які саме права журналістів і редакцій порушив.[17]

Сьогодні в суспільній свідомості усталася однозначна думка: наявність цензури — перша ознака тоталітарного політичного режиму, відсутність цензури — ознака демократичного способу організації суспільства. У всіх розвинутих країнах світу цензура законодавчо заборонена, а конфлікти з пресою громадяни та установи (в тому числі й органи влади) розв'язують лише в судовому порядку.

Специфічною є партійна журналістика, яка завжди залежна від програми партії, її лідерів та органів управління (комітетів). Те, що вона свідомо залежна, як це традиційно підкреслюється у визначеннях, не міняє справи по суті. Якщо партія захоплює владу, партійна журналістика обслуговує владу. Із встановленням у країні однопартійної системи, як це було в СРСР, зникає взагалі можливість для опозиційної думки, відкривається шлях до диктатури партії та її вождів, уся система масової інформації перетворюється на партійну й виконує лише службову функцію. За цих обставин друковані ЗМІ і журналістика самі ніколи не спроможні стати владою. [16]

Тому виступи проти цензури повинні бути. Але – повинні бути масовими, добре організованими і максимально вивіреними. Тільки так свобода слова може вибороти свободу. [11]

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Провівши дане дослідження, з'ясовано суть терміну цензура і преса. Отже цензура – це суворе судження, що на практиці означає контроль держави, організацій чи групи людей над публічним виявом думок і творчості індивіда. Преса - видання, які виходять під постійною назвою, з періодичністю один та більше номерів (випусків) протягом року на підставі свідоцтва про державну реєстрацію.

Проаналізовано вплив цензури на друковані ЗМІ і встановлено, що в різні періоди історичного розвитку були свої заборони на друковані видання, які диктувалися вимогами часу і системою цінностей людини.

Виявлено закономірності й тенденції історичного розвитку друкованих ЗМІ на регіональному рівні, безпосередньо в нашій державі, які прямо і опосередковано, впливають на настрої, думки і свідомість людей.

Отже, цензура – це невід’ємна складова друкованих ЗМІ, яка впливає на систему цінностей людини. Ця проблема набуває особливого значення в сучасних умовах, коли в суспільстві відбувається активний процес перегляду та трансформації існуючих ідеалів, і від діяльності преси великою мірою залежить формування нового бачення соціальної дійсності. Питання впливу цензури на українські друковані ЗМІ в процесі історичного розвитку стануть предметом наших подальших досліджень.

Джерела та література

1. Бізбіз Т.О., Усі уроки до курсу «Людина і світ» 11 клас. — Х.: Видавнича група «Основа», 2011.
2. Кузнецова О.Д. Засоби масової комунікації / О.Д. Кузнецова. – Львів : ПАІС, 2005. – 200 с.
3. Мак-Люэн М. Галактика Гутенберга: Сотворение человека печатной культуры / Мак-Люэн Маршалл. – К. : Ника-Центр, 2003. – 432 с.
4. Мащенко І.Г. Радіо і телебачення: від джерел – до космічних висот / І.Г. Мащенко. – К. ; Миколаїв : ТЕТРА, 2003. – 416 с.
5. Московцева В.В. Типологія друкованих засобів масової інформації / В.В. Московцева. – Запоріжжя : ЗДУ, 2002. – 44 с.
6. Нечай О.Ф. Основы киноискусства / О.Ф. Нечай. – М. : Просвещение, 1989. – 288 с.
7. Наталя Марисюк. Історія свободи слова як історія цензури // Друковані версії, за що критикують медіа? — № 18. — 2011.
8. Основы теории коммуникации / М.А. Василик, М.С. Вершинин, В.А. Павлов та ін.]. – М. : Гардарики, 2003. – 615 с.
9. Потятиник Б. Медіа: ключі до розуміння / Б. Потятиник. – Львів : ПАІС, 2004. – 312 с.
10. Юренев Р.Н. Чудесное окно: краткая история мирового кино / Р.Н. Юренев. – М. : Просвещение, 1983. – 287 с.
11. <http://www.mediakrytyka.info/za-scho-krytykuyut-media/istoriya-svobody-slova-yak-istoriya-tsenzury.html>
12. http://uk.wikipedia.org/wiki/Цензура_в_Україні
13. <http://myblox000.blox.ua/2013/04/Tsenzura-i-svoboda.html>
14. <http://www.google.ru/url?sa=t&rct=j&q=%D1%96%D1%81%D1%82%>
15. <http://vchitel.info/konspekti-urokiv/lyudina-i-svit/11-klas-lyudina-i-svit/181-zasobi-masovoyi-informaciyi-ta-yih-rol-u-susplnomu-zhitti.html>
16. <http://ua.textreferat.com/referat-5630-1.html>
17. (www.telekritika.ua/doc/images/news/54...)

УДК 947 (477): 2

О.А. Бундак

СТАВЛЕННЯ ВСЕРОСІЙСЬКОГО СЕЛЯНСЬКОГО СОЮЗУ ДО РЕЛІГІЇ І ЦЕРКВИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ (ЗА ДОКУМЕНТАМИ РІЗНИХ ФОРУМІВ ВСЕРОСІЙСЬКОГО СЕЛЯНСЬКОГО СОЮЗУ)

На основі аналізу документів Всеросійського Селянського Союзу (далі ВСС) (матеріалів з'їздів, протоколів та постанов, присудів сходів ВСС) проаналізовано точки зору різних представників цієї організації щодо ставлення до релігії та церкви на початку ХХ століття. Зроблено висновок про компромісність процесу взаємодії та впливу церкви на селянство при офіційній підтримці останньої державою, полярність та неоднозначність суджень та висновків учасників цих форумів.

Ключові слова: *Всеросійський Селянський Союз, присуди, сходи, селянське світосприйняття, церковні землі, менталітет, релігійний світогляд.*

Отношение Всероссийского Крестьянского Союза к религии и церкви в начале XX века (по документам различных форумов Всероссийского Крестьянского Союза)

Аннотация: *На основе анализа документов Всероссийского Крестьянского Союза (далее ВСС) (материалов съездов, протоколов и постановлений, приговоров сходов ВСС) проанализированы точки зрения различных представителей этой организации по отношению к религии и церкви в начале XX века. Сделан вывод о компромиссности процесса взаимодействия и влияния церкви на крестьянство при официальной поддержке последней государством, полярность и неоднозначность суждений и выводов участников этих форумов.*